

**THE PROBLEM OF THE VOLUNTARY AND THE INVOLUNTARY IN
ARISTOTLE'S ETHICS**

Adriana-Claudia Cîteia, Assist. Prof., PhD, "Ovidius" University of Constanța

Abstract: This paper is about the distinctions between different types of action: Unwilling (the greek term assign by Aristotel is akon- akousia), Willing (hekon-hekousia), mixed actions (miktai praxeis). Actions which are due to compulsion or to ignorance are akousia, but the efficient cause is in the man. Mixed actions are not due to external compulsion, so they are akousia in the abstract and hekousia in the given situation. So, an act is hekousion if the initiative is in the agent (it is not compulsory). Another fundamental concept is proairesis: the union of impulse and deliberation. To proaireton is to probebouleumenon (what has been decided on by previous deliberation and assumed end, and which it is within our power to do here and now). But proairesis does not mean preference.

We are praised or blamed for certain actions. We are treated as responsible agents so far as in acting we are deliberately executing a purpose.

Keywords: willing, unwilling, mixed, deliberate.

În greaca clasică uzuală, substantivul *hekon* se referă la o acțiune făcută prin propria voință, antonimul său fiind substantivul *akon* (împotriva voinței, nedorit). Diferența aristotelică dintre cei doi termeni este diferența dintre intenționat și neintenționat. Aristotel pare a dori să pună în discuție problema intenției, ușor de legat de problema responsabilității și implicit, a laudelor sau blamului.

„Τῆς ἀρετῆς δὴ περὶ πάθη τε καὶ πράξεις

οὔσης, καὶ ἐπὶ μὲν τοῖς ἐχουσίοις ἐπαίνων καὶ ψόγων γινομένων, τὸ ἐχούσιον καὶ τὸ ἀχούσιον ἀναγκαῖον ἴσως διορίσαι”¹.

Este plauzibil să spunem că nu putem fi blamați sau lăudați pentru ceea ce facem neintenționat. În opinia lui David Bostock², Aristotel forțează termenul *hekon*, pentru a-l face aplicabil tuturor acțiunilor făcute în mod responsabil, atât în cazul în care sunt intenționate cât și în cazul în care sunt neintenționate.

¹ *Etica Nikomahică*, (EN) III, 1, 1, „Dat fiind că virtutea este legată de pasiuni (afecte) și acte, ceea ce este voluntar fiind lăudat sau blamat, este necesar să distingem între voluntar și involuntar”. Pentru textul grec, Jean Voilquin, *Ethikon Nikomaheion*, Paris, Librairie Garnier Frères, 1940, p. 87.

² David Bostock, *Aristotle's Ethics*, Oxford University Press, 2000, p. 103-123.

Bostock face diferența între intenționat (dorit, premeditat) și intențional (totalitatea consecințelor colaterale ale unei acțiuni intenționate, care sunt previzibile³, dar nedorite). În exemplul dat de Aristotel: ca să îmi apăr familia (=intenția= acțiune voluntară) trebuie să ucid pirații (=efect intențional, rezultat al unei constrângeri- τὰ βιά), pentru primul tip de acțiune voi fi lăudat, iar pentru al doilea blamat. Este vorba, în fapt, despre distincția dintre scop și mijloace, dintre scop și efectele sale secundare. În analiza lui Bostock, dacă efectele unei acțiuni sunt anticipate, ele ar trebui considerate intenționate.

Aristotel definește acțiunea involuntară (neintenționată) ca pe o acțiune făcută din constrângere sau din ignoranță⁴. O acțiune este τὰ βιά, din constrângere, când originile ei sunt exterioare agentului, independente de acesta. Cauza unei acțiuni voluntare este o alegere, o decizie a agentului⁵.

Bostock analizează problema actelor mixte în contextul acțiunilor făcute prin constrângere (sub amenințarea unui pericol). În aceste cazuri, notează autorul capitolului, decizia este ἐφ' ἐμῶν (în noi). Ele sunt așadar voluntare, dar și involuntare (τὰ βιά)⁶. Acțiunile sunt rezultatul unor circumstanțe, care nu sunt rezultatul propriei alegeri. Bostock se întreabă dacă Aristotel vrea să ne convingă că toate acțiunile sunt mixte, și că nu există acțiune pur voluntară⁷.

Bostock propune o definiție a actelor mixte: ”dintr-un anumit punct de vedere doresc să acționez într-un anumit mod, iar din alt punct de vedere (efectele intenționale) nu doresc. Dar în decizia luată nu este nimic mixt, și din acest punct de vedere trebuie abordată problema laudelor și a blamului”⁸. Un exemplu sugerat de Bostock este cel al divulgării unui secret sub tortură. Dacă trădătorul nu poate rezista torturii, atunci trădarea este involuntară și trebuie iertată. Dacă el poate rezista și totuși nu o face, atunci trădarea este voluntară și trebuie pedepsită. În acest punct, în opinia lui Bostock intervine discuția asupra actelor făcute din necesitate- vb. *anankadzetai*⁹. Pentru Aristotel constrângerea și necesitatea sunt sinonime, și că tendința aristotelică generală este aceea de a prezenta lucrurile în alb și negru: depinde sau

³ Prin deliberare-*proairesis*.

⁴ David Bostock omite necesitatea, pe care o consideră sinonimă cu constrângerea.

⁵ Un rezultat al dispoziției habituale- *hexis prohairetike*. Bostock nu analizează decât termenul *hexis*, în secțiunea referitoare la relația dintre acțiunile voluntare și caracter.

⁶ EN, 1110a 18-19.

⁷ Dimpotrivă, Aristotel sugerează că sunt mai mult voluntare.

⁸ D. Bostock, *op. cit.*, p. 106. Decizia este aceea de a ucide pirații, dar depinde de mine dacă o pun în aplicare sau nu. Actul uciderii are un scop nobil- salvarea familiei mele, și acest scop nobil trebuie supus judecății, laudat sau blamat.

⁹ EN, 1110a 26-32.

nu depinde de agent să acționeze într-un anumit fel¹⁰. Ceea ce lipsește din textul aristotelic este „problema circumstanțelor mixte”¹¹, adică a cazurilor în care este foarte dificil, dar nu imposibil să faci un lucru conform virtuții.

În analiza acțiunilor comise din ignoranță, pe care Aristotel le consideră involuntare, poate fi sesizată o categorie de acțiuni mixte, comise din ignoranță, care nu sunt ulterior regretate, adică nu sunt regretate când (dacă) ignoranța dispăre. Bostock consideră că la sfârșitul discuției asupra acțiunilor prin constrângere¹², Aristotel nu spune, așa cum ne-am aștepta, că ceea ce determină acțiunile noastre este concepția asupra a ceea ce este plăcut și nobil, concepție care se află în noi, ci susține că fiecare acțiune are ca scop ceea ce este plăcut sau nobil, și din acest punct de vedere, fiecare acțiune ar trebui considerată *haplos* sau *ta bia*, ceea ce ar fi absurd¹³.

Din *Etica Nikomahică* III, 5, Bostock desprinde două argumente pentru caracterul voluntar al acțiunilor:

1. întreaga practică a blamării oamenilor pentru acțiunile lor rele se bazează pe faptul că astfel de acțiuni sunt voluntare (= intenționate) și că pedeapsa este justificată, chiar dacă nu există o altă posibilitate de acțiune, deoarece cel care a comis o astfel de faptă este considerat un potențial pericol pentru ceilalți,

2. nu putem urmări cauzele unei acțiuni până la factorii aflați în afara agentului, prin urmare admitem că felul în care a acționat este $\acute{\epsilon}\pi\ \acute{\alpha}\upsilon\tau\acute{\omega}$.

Bostock nu este de acord cu opinia că ceea ce se întâmplă cu o persoană ca rezultat al dorințelor (*orexeis, epithymiai*) este $\acute{\epsilon}\pi\ \acute{\alpha}\upsilon\tau\acute{\omega}$, și implicit este voluntar, și plasează în domeniul involuntarului ceea ce ține de dorințe, moștenire genetică, influența mediului, a tradițiilor, factori pe care Aristotel nu îi discută în 1113b 19-21, ci ulterior, în 1114b 1-3 și 21-23. Aceste cauze externe influențează deciziile, dar nu le determină.

Bostock consideră că în *Etica* III,5, tema principală nu este cea referitoare la acțiunile voluntare, ci cea referitoare la caracterul voluntar. Astfel, o persoană virtuoasă sau vicioasă este voluntar virtuoasă sau vicioasă. Mesajul lui Aristotel ar fi, în consecință, următorul: suntem responsabili de viciile sau virtuțile noastre¹⁴. Dacă acțiunile sunt $\acute{\epsilon}\pi\ \acute{\alpha}\upsilon\tau\acute{\omega}$, și caracterul trebuie să fie la fel. Alegerea unei acțiuni trebuie făcută într-o stare de armonie

¹⁰ D. Bostock, *op. cit.*, p. 107.

¹¹ *Ibidem*.

¹² EN, III, 1, 1110b 10-15.: „să presupunem că cineva zice că ceea ce este plăcut și nobil ne forțează să acționăm pentru că ele sunt principii externe nouă- haplos”.

¹³ David Bostock, *op. cit.*, p. 113.

¹⁴ EN, 1113b 6-7.

interioară, care presupune echilibrul între rațiune și emoții, așadar, trebuie să existe o dispoziție spre un anumit tip de acțiune. Chiar dacă alegerea sau respingerea unei acțiuni este ἐπ' αὐτῶν, alegerea de a o face conform unei dispoziții nu este ἐπ' αὐτῶν¹⁵. Așadar, Aristotel vrea să spună că dispozițiile virtuose sau vicioase apar atunci când repetăm o acțiune, din obișnuință. Obișnuințele duc către dispoziții ireversibile. Pot alege să mă port într-o manieră injustă, dar dacă aleg astfel și devin obișnuit să o fac, atunci acțiunile și consecințele lor nu mai depind de mine. Odată obișnuit să fac un anumit lucru, dispoziția este formată ireversibil.

Bostock opinează că credința în libertatea de alegere nu ne permite să spunem că o dispoziție odată formată este definitivă. Aristotel pare a se contrazice când susține că decizia de a acționa depinde de fiecare, este ἐφ' ἑμῖν, în noi, și apoi, că este determinată de obișnuința de a acționa într-un anumit fel. Mulți factori contribuie la formarea unei dispoziții, inclusiv comportamentul din trecut, astfel încât am putea fi simpatetici cu această idee. Dar în acest caz, ar trebui să acceptăm ipoteza că dispoziția este căpătată din ignoranță sau din constrângere.

Discuția asupra intenționatului și intenționalului introduce un element nou, intermediar între scopul acțiunii, definit de Bostock ca acțiune intenționată, și acțiunea în sine, și anume efectele secundare, nedorite, dar inevitabile ale acesteia, definite ca acțiuni intenționale, care pot fi laudabile sau blamabile, dar care nu ar trebui supuse judecății. Așadar, între acțiunea intenționată și acțiunea intențională pot exista diferențe majore, care nu intră însă în discuție în stabilirea onorurilor și pedepselor, actele intenționale fiind comise prin constrângere sau din necesitate.

Bostock consideră necesitatea sinonimă cu constrângerea, opinie neconformă cu textul aristotelic. Între *ta bia* și *he anagke* nu există o relație de sinonimie. Din textul aristotelic rezultă cu claritate faptul că necesitatea este ἐφ' ἑμῖν, deoarece ea este rezultatul unor obișnuințe, a unui *hexis*, iar acțiunile de tipul *ta bia*, din constrângere, au principiul în afara agentului. „Prin constrângere”- τὰ βίαια este acțiunea al cărui principiu se află în exterior¹⁶- ἀρχὴ ἔξωθεν, care nu implică cu nimic contribuția executantului¹⁷- μηδὲν συμβάλλεται ὁ πράττων.

¹⁵ EN 1137 a 4-9.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Jean Voilquin, *op. cit.*, III, 1, 3.

În următorul pasaj¹⁸, Aristotel aduce în discuție **actele mixte**- αἱ μίχται πράξεις, suprapunând astfel problema libertății psihologice cu cea a responsabilității morale.

Αἱ μίχται πράξεις sunt comise:

1. pentru a evita un rău mai mare- διὰ φόβον μειζόνων χαχῶν sau
2. în vederea a ceva mai bun- διὰ χαλόν.

Actele mixte sunt incluse în categoria ἐκούσιοι– voluntare, pentru că sunt conforme cu alegerea liberă- αἰρεσις, deși scopul este determinat de împrejurări- τέλος χατὰ τὸν χαιρόν, care pot fi constrângătoare- τὰ βία. *Etica Nicomahică* abordează astfel, problema adaptării mijloacelor la scopuri, „ceea ce în sine poate fi un rău, ca mijloc pentru realizarea unui scop bun, devine la rândul său un bine”¹⁹.

Așadar, actele mixte (αἱ μίχται πράξεις), definite de conformitatea cu alegerea liberă (αἰρεσις) și de un scop determinat de împrejurări (τέλος χατὰ τὸν χαιρόν)²⁰ sunt **voluntare în practică**, deoarece principiul mișcării se află în cel ce acționează, el fiind cel care decide dacă acționează sau nu (ἐν αὐτῷ ἢ ἀρχή, ἐπ αὐτῷ καὶ τὸ πράττειν καὶ μῆ²¹). Nu este vorba despre libertatea de a acționa într-un fel sau altul, ci de faptul că actele noastre sunt mai mult contingente decât necesare. Actele (πράξεις) pot fi într-un fel sau altul prin intermediul nostru- ἐπ αὐτῷ²²; ἐπ αὐτῷ implică responsabilitatea cauzală. Există un control, o stăpânire a faptelor (*kurios*)²³ și o responsabilitate (*aitia*) în cazul actelor voluntare, ἐπ αὐτῷ.

Așadar, intenția lui Aristotel nu este aceea de a convinge că toate acțiunile sunt mixte, ci dimpotrivă, că sunt mai mult voluntare.

Aristotel menționează că actele mixte pot fi ἀκουσία ἐν ἅπλως, dar într-o situație concretă, ținând cont de scopul urmărit, ele sunt ἐκούσια. Aristotel atrage atenția asupra faptului că dorințele noastre orientate spre plăcere sau onoare ne influențează deciziile, ele fiind ἐνδῶ, ἐπ αὐτῷ – parte a sinelui, și nu ἐν ἅπλως. Am putea concluziona că în realitate,

¹⁸ Idem, III, 1, 6.

¹⁹ Stela Petecel, *Aristotel, Etica Nicomahică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, n.7, p. 266.

²⁰ Jean Voilquin, *op. cit.*, III, 1, 6.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*..

²³ Stela Petecel, *op. cit.*, III, 5 1114a 2-3.

nu este vorba despre constrângere, cauza acțiunilor fiind în noi, în dorința noastră de plăcere, onoare, etc.

Aristotel pune în legătură tipul de caracter cu actele voluntare²⁴. Relația dintre tema virtuții și tema voluntarului se referă la manifestarea caracterului. În greaca literară homerică și posthomică, diferența între voluntar și involuntar era dată de prezența sau absența discernământului, de *kydos*²⁵ (impulsul eroic), *akon* (impulsul violent)²⁶, *ate*²⁷ (furie), *bia*²⁸ (constrângere), *anagke*²⁹ (necesitate), Chiar dacă situațiile diferă *χαθ ἕκαστα* –de la un caz la altul,³⁰ și în funcție de circumstanțe- *κατὰ τὸν χαιρόν*³¹, în general, o acțiune voluntară este în puterea agentului și în cunoștință de cauză- *ἐπ αὐτῶ*.

Actele mixte sunt și involuntare, în sens absolut, independent de circumstanțe: *ἐχούσια δη τὰ τοιαῦτα, ἀπλῶς δὲ ἴσως ἀχούσια*.

Diferența dintre *ἐχούσια*– *ἀχούσια* este dată, așadar, de:

1. circumstanțe,
2. poziționarea principiului *ἐν αὐτῶ* sau *ἀπλῶς*, în decident sau într-un sens absolut,
3. dificultatea alegerii, *χαλεπὸς ἀίρεσις*³²,
4. particularitatea situațiilor: *αἱ γὰρ πράξεις ἐν τοῖς χαθ ἕκαστα* ("faptele depind de fiecare caz în parte")³³.

Sintagma de mai sus deschide discuția asupra dificultății alegerii:

Ἔστι δὲ χαλεπὸν ἐνίοτε διακρίναι ποῖον ἀντὶ ποίου ἀρετον– e dificil să alegi ce conduită este de preferat alteia.

Gradul de dificultate a alegerii este dat de

1. suportabilitatea consecințelor- *χαὶ τί ἀντὶ τίνος ὑπομενετέον* (pe care, în dauna căreia să o asumi),
2. fermitatea hotărârii- *ἐμμεῖναι τοῖ γνωσθεῖσιν*.

²⁴ Susan Sauve Mayer, „The significance of Voluntariness”, in *The Blackwell Guide to Aristotle's Nicomachean Ethics*, Edited by Richard Kraut, Blackwell Publishing, 2006, p. 137-138.

²⁵ Jean Bailly, *Abrégé du dictionnaire grec-fançais*, Paris, 1928, p. 516.

²⁶ Homer, *Iliada*, 16. 263-264. G. A. Rickert, *Hekon and Akon in Early Greek Thought*, Atlanta, Scholars Press, 2004.

²⁷ Jean Bailly, *op. cit.*, p. 28.

²⁸ *Ibidem*, p. 153.

²⁹ *Ibidem*, p. 50.

³⁰ Jean Voilquin, *op. cit.*, III, 1, 10.

³¹ *Ibidem*, III, 1, 6

³² *Ibidem*, III, 1, 9.

³³ *Ibidem*, III, 1, 10.

Aristotel menționează în 1113b 30 -1114a 3 că trebuie pedepsite și acțiunile făcute δὲ ἄγνοιαν, dacă ignoranța este efectul unui ἀρχή ἐφ' ἧμῖν (principiu aflat în noi) care duce la formarea unor obișnuințe. Dar acțiunile vicioase comise din cauza caracterului- ἀφ' ἕξεως nu sunt voluntare. Caracterul se formează în timp³⁴, nu se poate forma prin constrângere, și nici prin miracolul unei conversiuni subite.

Nu este vorba despre acțiuni diferite, ci de avantajele și dezavantajele aceleiași acțiuni³⁵. Particula ἀντι din 1110a 30 nu trebuie tradusă *ce este de ales în loc de ce, ce este de îndurat în loc de ce*, sensul grec al deliberării care precede o decizie fiind cel al avantajelor și dezavantajelor unei acțiuni. Acest lucru presupune capacitatea (dispoziția) de a alege o desfășurare a acțiunii preferabilă alteia, care să conducă la scopul dorit.

Aristotel leagă problema constrângerii, care are o cauză exterioară, și în care executantul nu are nici o contribuție, de caracterul voluntar sau involuntar al unei acțiuni. Astfel, un act involuntar în sine (ἀκουσια ἀπλῶς), preferat altuia în schimbul unui avantaj, adică devenit ἐν αὐτῷ αἰτία, ἢ ἀρχή ἐν τῷ πράττοντι (1110b), cu cauza în cel ce decide, cu principiul în cel ce acționează, devine act voluntar- ἐκούσιον.

În finalul fragmentului III, 1, Aristotel include actele provocate de mânie sau dorință, în categoria actelor voluntare:

„Ar fi poate incorect să spunem că actele provocate de mânie sau dorință sunt involuntare, mai întâi pentru că nici una dintre celelalte ființe vii, după cum nici copiii, n-ar mai acționa în mod voluntar...Ar fi neobișnuit să spunem că este involuntar ceea ce se cuvine să dorim: ἄτοπον δὲ ἴσως τὸ ἀχούσια φάναι ὧν δεῖ ὀρέγεσθαι.

„Căci se cuvine chiar să ne mâniem în unele cazuri, și să dorim unele lucruri, de pildă sănătatea și învățătura” (1111a, 30).

Pentru a fi virtuos, un act trebuie să fie voluntar, altfel e virtuos prin accident (1135a, 16). Acțiunile voluntare sunt rezultatul unei alegeri deliberate, alegerea deliberată fiind o însușire a virtuții etice³⁶.

O acțiune voluntară înseamnă:

1. o acțiune care depinde de agent, își are originea în agent,
2. o acțiune făcută în cunoștință de cauză, cunoscând obiectul acțiunii, mijloacele și scopul,
3. o acțiune făcută neaccidental și neconstrâns.

³⁴ 1114° 11-21.

³⁵ Stela Petecel, *op. cit.*, n. 9, p. 266.

³⁶ Valentin Mureșan, *Comentariu la Etica Nicomahică*, Humanitas, București, 2007, p. 139.

Acțiunile voluntare sunt premeditate (cauza acțiunii este alegerea deliberată, *prohairesis*) și nepremeditate (făcute în cunoștință de cauză, dar nedeliberat, din mânie sau alte pasiuni.)

Proairesis poate fi definit în sensul responsabilității, care implică intenționatul și intenționalul, ceea ce exclude însă autorul menționat din analiza textului aristotelic este că *proairesis* e sinteza între *orexis* și *bouleusis*³⁷. În 1112a, 15 Aristotel menționează că τὸ προαιρετόν este τὸ προβεβουλευμένον – ceea ce a fost decis în urma unei deliberări. *Proairesis* nu înseamnă a alege dintr-un număr de alternative, ci asumarea unui scop, și deliberarea asupra posibilităților de realizare a acestuia³⁸. În această deliberare sunt implicate *bouleusis* și *orexis*.

Προαίπεσις= βουλευτοκὴ ὄπεξις τῶν ἐφ’ ἡμῖν.

BIBLIOGRAFIE:

- Bailly, Jean, *Abrégé du dictionnaire grec-fançais*, Paris, 1928.
- Bostock, David, *Aristotle's Ethics*, Oxford University Press, 2000.
- Sauve Mayer, Susan, „The significance of Voluntariness”, in *The Blackwell Guide to Aristotle's Nicomachean Ethics*, Edited by Richard Kraut, Blackwell Publishing, 2006.
- Mureșan, Valentin, *Comentariu la Etica Nicomahică*, Humanitas, București, 2007.
- Petecel, Stela, *Aristotel, Etica Nicomahică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988
- Rickert, A., *Hekon and Akon in Early Greek Thought*, Atlanta, Scholars Press, 2004.
- Voilquin, Jean, *Ethikon Nikomaheion*, Paris, Librairie Garnier Frères, 1940.

³⁷ 1112a 18- 1113a 14.

³⁸ 1112b 15.